

Mniejszość niemiecka w polityce lokalnej regionu pogranicza na Opolszczyźnie

Ewa Ganowicz¹

Streszczenie:

W niniejszym artykule mniejszość niemiecka, a właściwie działalność Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego Niemców na Śląsku Opolskim została przedstawiona jako modelowa. Organizacja, choć partią polityczną nie jest, działa jak organizacja tego typu. Od początku jej działalności, wraz ze zmieniającymi się warunkami, jej rola ulegała przeobrażeniom. Zawsze jednak wykazywała, obok dbałości o własne specyficzne interesy, troskę o wspólne dobro regionu i jego mieszkańców, niezależnie od pochodzenia narodowościowego. W owym regionie pogranicza przedstawiciele grupy odnoszą dość duże sukcesy w rywalizacji politycznej. Największe tam, gdzie koncentracja tożsamości i interesów jest największa – na poziomie lokalnym. Obserwuje się jednocześnie brak jednoznacznej orientacji TSKN - politycznej bądź kulturalno-społecznej, co być może jest jedną z przyczyn powoli słabnącej aktywności grupy.

Słowa kluczowe:

mniejszość niemiecka, województwo opolskie, polityka lokalna, pogranicze

Link do artykułu:

http://www.pogranicze.uni.opole.pl/biblioteka/docs/tom4/ganowicz_t4n2.pdf

Standard cytowania (APA):

Ganowicz, E. (2016). Mniejszość niemiecka w polityce lokalnej regionu pogranicza na Opolszczyźnie. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 4, nr 2, s. 247-261.

Wprowadzenie

Rozważania o polityce lokalnej obejmują szerokie spektrum zagadnień. Jednym z nich bez wątpienia jest ujmowanie tematu w kontekście mniejszości narodowych. Nikt nie próbowałby chyba zaprzeczyć zasadności przeprowadzania tego typu analiz, bowiem związki pomiędzy tymi pojęciami są oczywiste. Sam termin mniejszość narodowa – niezależnie od jej charakteru (zwarta czy rozproszona) albo liczebności – zawsze lokuje objęte nim podmioty na jakimś wycinku terytorium państwowego (lokalnie tudzież regionalnie). Grupa taka, odmienna pod wieloma względami w porównaniu z „większością” danego państwa, będzie generować szczególnego rodzaju potrzeby, których zaspokojenie w sposób

¹ Dr Ewa Ganowicz – adiunkt w Pracowni Polityki Lokalnej Instytutu Politologii Uniwersytetu Opolskiego (wylatkowo1@tlen.pl).

najpełniejszy może się dokonać właśnie na lokalnym poziomie. Ponadto, obecność mniejszości narodowej czyni dany obszar pograniczem społeczno-kulturowym, a więc obszarem pozostającym poza „centrum”, lokalnym w swej specyfice. Interesy członków mniejszości narodowych siłą rzeczy stają się elementem lokalnej polityki, przekładając się na ich aktywną lub bierną partycypację w niej.

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie, w jaki sposób funkcjonuje mniejszość niemiecka na Opolszczyźnie, jak zaznacza się jej obecność w polityce na wszystkich szczeblach i jaka jest jej rola w kształtowaniu specyfiki regionu jako całości.

Nie podlega dyskusji fakt, iż organizacja wspomnianej mniejszości ewoluowała na przestrzeni dekad od zwykłej społeczno-kulturalnej do aktywności charakterystycznej partiom politycznym. Jej cele i sposoby działania także podlegały znaczącym zmianom, jednak zawsze była wyraźnie widoczna, zwłaszcza na szczeblu lokalnym. Dość silna była i jest (choć malejąca z czasem) obecność w powiatach, zaś udział we władzach regionu (województwa) charakteryzuje się niezmiennie pewną stabilnością i elastycznością koalicyjną. Na długo przed wejściem w życie ustawy gwarantującej prawa mniejszościom narodowym przedstawiciele mniejszości niemieckiej wykazywali nie tylko lokalną aktywność w dążeniu do realizacji własnych interesów, ale jako obywatele polscy i niemieccy jednocześnie, dołożyli wielu starań w przygotowanie Polski, zwłaszcza na poziomie regionalnym, do akcesji poprzez pośrednictwo w uzyskaniu funduszy na infrastrukturę, rozwój kontaktów po obu stronach granicy, zacieśnianie integracji. Trudno też nie wspomnieć o roli, jaką odegrali przedstawiciele mniejszości niemieckiej w negocjacjach dotyczących przebiegu granicy polsko-niemieckiej.

To pogranicze bynajmniej trudno określić jako stykowe, bowiem kultury przenikają się, koegzystują od wieków na danym terytorium i bynajmniej bez jakiegoś wyraźnego ośrodka dominującego, ponieważ przedstawiciele obu narodowości dość ściśle współpracują a mniejszość niemiecka jest mocno zintegrowana. Na Opolszczyźnie zdecydowanie nie pozostaje ona niezauważona, raczej stanowi nieodłączny element społeczności (głównie na poziomie lokalnym), a siła, z jaką przejawia swoją aktywność, przesądza w dużej mierze o tym, jak region jako całość jest postrzegany.

Mniejszości narodowe jako element polityki lokalnej pogranicza

Specyfika mniejszości narodowych determinuje myślenie kategoriami lokalnymi, bowiem ów „mniejszościowy” charakter takich społeczności, tzn. odmiennosc tożsamościowa, kulturalna, językowa czy religijna itp., przynajmniej

z socjologicznego punktu widzenia, czyni ją „lokalną”, skoncentrowaną na względnie niewielkim obszarze terytorialnym. Ponadto zaś z całą pewnością przekłada się na szczególnego rodzaju – w porównaniu z „większością” społeczeństwa – potrzeby (wynikające właśnie z owej odmienności), do zaspokojenia których będą one dążyć. Z reguły (w odpowiednich warunkach) potrzeby te stają się interesami (Suwaj 2009; Drążkiewicz 1982), bowiem dla ich urzeczywistnienia mniejszość aktywizuje się w różnym stopniu, przyjmując pewne formy organizacyjne.

Ponieważ bez wątpienia chodzi tu o udział w procesie decyzyjnym, a więc i w sprawowaniu władzy, implikuje to konieczność uwzględnienia politologicznego podejścia w odniesieniu do zagadnienia lokalności. W tym ujęciu zaznacza się atrybut terytorium, władzy oraz jej celów – zadań, jakie przypadły jej w udziale do realizacji. Lokalność konstruowana jest tu w opozycji do państwowości – państwa jako całości. Oznacza fragment terytorium, wyodrębnioną społeczność, konkretne, specyficzne zadania odpowiadające generowanym przez społeczeństwo różnorodnym potrzebom. Państwo, tzn. władza centralna, nie byłoby w stanie samodzielnie w sposób skuteczny i efektywny zaspokoić ich wszystkich, dlatego, zgodnie z zasadą subsydiarności, pozostawiono mu rolę pomocniczą, koordynatora działań, decydującego jedynie w najważniejszych dla organizacji państwowej jako całości sprawach, zaś pozostałe lokuje się możliwie najbliżej obywateli, a przynajmniej tam, gdzie wiedza dotycząca problemów i sposobów ich rozwiązania jest najpełniejsza, a skutki implementacji decyzji najbardziej odczuwalne (Krasnowolski 2012). Przeprowadzona w tym celu decentralizacja, polegająca na przekazaniu władzy na niższe szczeble podziału terytorialnego, wyposaża te ostatnie (a raczej zamieszkujące ich obszary społeczności) w możliwość decydowania o własnych sprawach na własną odpowiedzialność w sposób (w różnym stopniu i w zakresie zakreślonym prawem) wolny od nieuzasadnionej ingerencji państwa, w granicach określonego terytorium.

Atrybut terytorium wydaje się być tu kluczowym, wiążącym oba ujęcia. W ramach mniejszych terytoriów łatwiej jest urzeczywistnić specyficzne interesy mieszkańców, ponieważ nie rozpyłwiają się one w ogromie różnorodnych potrzeb społeczeństwa jako całości. Ukierunkowany (między innymi) na zaspokajanie potrzeb jedynie pewnej części tego ostatniego, lokalny pragmatyzm idealnie współgra zatem z potrzebami mniejszości narodowych. Przy zagwarantowanych przez państwo podstawowych prawach (realizacja zasady pozytywnej dyskryminacji) (Ganowicz 2006b), ich konkretne interesy koncentrują się na obszarze, który zamieszkują. Logicznie rzecz ujmując, nie jest im potrzebna reprezentacja na szczeblu centralnym, lecz w gminie, powiecie czy województwie

(regionie), czyli tam, gdzie podejmuje się decyzje w sprawach najbliższych mniejszościowej społeczności.

Upodmiotowienie społeczności lokalnych w ogólności oznacza dopuszczenie ich do władzy. Dysponowanie terytorium i władzą nad nim w pewien sposób stanowi odwzorowanie państwa w skali mikro. W odniesieniu do mniejszości narodowych jest to szczególnie istotna kwestia. Definiując tę ostatnią, ustawodawca wskazał na jej identyfikację z narodem zorganizowanym we własnym państwie (duża ojczyzna), co pozwala stwierdzić, że przestrzeń (lokalną), którą zamieszkują, gdzie podtrzymują oraz rozwijają własne, odróżniające ich od innych grup tradycje kulturowe, będą oni traktować jako jej namiastkę (mała ojczyzna). Samorządność stwarza wprawdzie warunki dla udziału w sprawowaniu władzy wszystkim podmiotom, a członkowie mniejszości narodowych jako obywatele państwa, w którym zamieszkują bez przeszkód korzystają z wszelkich praw politycznych na równi z „większością”, jednak ich odmienne potrzeby wynikają z przynależności do mniejszościowej społeczności. Naturalne zatem będzie dążenie do partycypacji w lokalnej polityce. Jest ona, jak podkreśla T. Markowski, „(...) kształtowana przez organy samorządu terytorialnego i inne jednostki publiczne podporządkowane tym organom, które bezpośrednio dysponują środkami władzy (np. koordynacji, przymusu, kontroli, represji i in.), oznacza przede wszystkim wybór celów działań służących interesom społeczności, kolejności i sposobów ich realizacji pod kątem zaspokajania zbiorowych potrzeb lokalnej wspólnoty w ramach samorządu” (Markowski 1999, Masik 2010), a jej istota wyraża się w kształtowaniu własnego środowiska i jest ukierunkowana na jego interesy. Polityka lokalna przy tym jest rozumiana jako generalnie sub-państwowa, nie tylko na poziomie gminnym, ale i powiatu oraz na szczeblu wojewódzkim. Celem każdej, także mniejszościowej społeczności jest dążenie do uzyskania bądź utrzymania władzy lokalnej (podmiotu lokalnej polityki), będącej „zdecentralizowaną administracją publiczną, czyli samorządową oraz ogół ludzi, mających możliwość podejmowania decyzji (a także wykonania decyzji pochodzących z układu ponadlokalnego) w zakresie zaspokajania codziennych potrzeb życiowych wspólnoty mieszkańców, realizacji interesów wspólnoty, kształtowania polityki gospodarczej i społecznej w ramach układu lokalnego” (Sikora 2001). Jak sama definicja wskazuje, od udziału w procesie decyzyjnym oraz w rywalizacji politycznej zależy realizacja wspomnianych specyficznych dla mniejszości narodowych potrzeb.

Za umieszczeniem mniejszości narodowych w rozważaniach o polityce lokalnej (czy też na odwrót) przemawia też fakt, iż są one nieodłącznym, można nawet stwierdzić, że konstytutywnym elementem zjawiska pogranicza, które z definicji jest sytuowane poza centrum, niejako „na obrzeżach”, lokalnie

(niekoniecznie w wymiarze geograficznym, lecz społecznie, tzn. tożsamościowo, kulturalnie oraz politycznie).

W kategorii pogranicza lokalność społeczna styka się z polityczną. Ów polityczny jej wymiar zdeterminowany jest przez samo istnienie pogranicznych tożsamości. Pogranicze definiowane jest na wiele sposobów, niejednokrotnie również kojarzone jest z regionalizmem, z dążeniem społeczności odmiennych pod względem jakichś cech do pewnego rodzaju samodzielności (nawet autonomii czy separacji), albo z jakimś regionem (mówi się o regionach pogranicza/pogranicznych) rozumianym jako obszar względnie jednorodny, odróżniający się od innych pod jakimś względem (Katana 2013). Zawsze chodzi jednak także, a może przede wszystkim, o pierwiastek władzy innej niż państwowa – centralna (niekoniecznie na *stricte* regionalnym, czyli bezpośrednio subpaństwowym, czy też mezo – poziomie). Jednym z pierwszych badaczy, który na gruncie naukowym zajął się kwestią pogranicza i przedstawił w tym zakresie swoją koncepcję, był Józef Chlebowczyk. Według tego autora o pograniczu możemy mówić wtedy, gdy na określonym obszarze stykają się i współistnieją różne grupy etniczne, narodowości lub społeczności. Zatem zostało ono umieszczone w perspektywie terytorialno-geograficznej. Konsekwencją takiego podejścia jest wyróżnienie dwóch rodzajów pogranicza: stykowego i przejściowego (Chlebowczyk 1975). Zgodnie z tą koncepcją Opolszczyzna jest przykładem pogranicza przejściowego, mimo charakterystycznej dla tego obszaru odrębności językowo-etnicznej. Podstawą do tej konkluzji jest wspólny, wielowiekowy rozwój społeczeństw, polskiego i niemieckiego, na tym obszarze.

Inne podejście do tematyki pogranicza przedstawił G. Babiński, który wyodrębnił trzy rodzaje pograniczy:

- 1) pogranicza między podobnymi narodowo-państwowymi kulturami znajdującymi się na podobnym poziomie rozwoju. W tym przypadku po obu stronach obszaru pogranicza istnieją organizmy państwowe i wyraźnie ukształtowane odrębne kultury, których wpływ, choć historycznie zmienny, mniej więcej się równoważył;
- 2) „kresy”, które można scharakteryzować, zdaniem autora, jako obszar położony poza pierwotnym terytorium państwa, przyłączony najczęściej na drodze podboju, sukcesji lub unii personalnej, wielokulturowy, o bardzo złożonych stosunkach etnicznych, politycznych, czy społecznych, co powoduje, że oddziela on określone regiony, czy zbiorowości, a nawet wręcz je izoluje;
- 3) pogranicza bez wyraźnego ośrodka dominującego, na których występuje naturalna koegzystencja wielu zbiorowości w podstawowych sferach ludzkiego

życia. Na obszarze tym występuje wymiana kultury i tworzenie organizacji o znamionach lokalnych (Babiński 1994).

Z tym trzecim rodzajem pogranicza mamy do czynienia na Opolszczyźnie, gdzie wspólnie żyją trzy zbiorowości: polska, niemiecka i śląska. W wielu aspektach można zauważyć wymianę kulturową pomiędzy tymi zbiorowościami. Tworzą one także swoje organizacje społeczne, czy *quasi*-polityczne (np. Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim), które skutecznie rywalizują na lokalnej scenie politycznej o władzę.

Perspektywa pogranicza zmienia zasadniczo specyfikę partycypacji w rywalizacji politycznej, gdyż czyni ją dostępną dla podmiotów, które nie miałyby żadnych, bądź nikłe jedynie szanse uczestnictwa w sprawowaniu władzy na szczeblu centralnym, takich jak mniejszości narodowe. Jednocześnie fakt funkcjonowania tych podmiotów na obszarze pogranicza definiuje potrzeby i wynikające z nich interesy. Interesy te, w przypadku mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim, skupiały się w latach dziewięćdziesiątych głównie na kwestiach związanych z tożsamością, kulturą, czy zahamowaniem odpływu ludności pochodzenia niemieckiego do Niemiec. Obecnie, w związku z realizacją większości z nich, konieczne jest, aby skutecznie rywalizować na lokalnej scenie politycznej z innymi podmiotami, przedefiniowanie celów. Interesy te z kolei kształtowały formy funkcjonowania tych podmiotów. Interesy swoje mniejszość niemiecka realizuje poprzez rywalizację wyborczą, komitety wyborcze, zdolności koalicyjne oraz opozycyjność (Ganowicz 2006a). Z kolei na płaszczyźnie społecznej mniejszość obecna jest poprzez wszelkiego rodzaju stowarzyszenia, których zadaniem jest krzewienie i podtrzymywanie własnych tradycji i kultury. Natomiast towarzystwa religijne, organizacje harcerskie i młodzieżowe, fundacje kulturowe, organizacje zawodowe reprezentują interesy określonych grup zawodowych w ramach mniejszości. Przeważnie liczebność tych organizacji jest niewielka, a działalność niektórych jest krótkotrwała. Profil działania tych organizacji nastawiony jest przede wszystkim na podtrzymywanie i rozpowszechnianie kultury oraz tożsamości narodowej.

Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce

Obecnie Polska należy do państw o małym stopniu zróżnicowania pod względem narodowościowo-etnicznym, jednak dalsza i nie tak całkiem odległa historia (przed II wojną światową) wskazuje na pewne doświadczenia w tej dziedzinie, gdyż terytorium kraju zamieszkiwali przedstawiciele wielu narodów, języków i wyznań. W przeprowadzonym w 2011 r. Narodowym Spisie Powszechnym narodowość polską zadeklarowało 97,1% ankietowanych (wliczając

osoby deklarujące również drugą narodowość). Deklarujący wyłącznie niepolską przynależność narodową lub etniczną stanowią grupę liczącą 562 tys. osób (1,46%)². Ustawa o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym wśród mniejszości narodowych w Polsce wymienia: mniejszość białoruską, czeską, litewską, niemiecką, ormiańską, rosyjską, słowacką, ukraińską, żydowską.

Największe ich skupiska znajdują się w województwach: opolskim – 105 509 osób (9,91% mieszkańców województwa), podlaskim – 53 807 (4,45% mieszkańców województwa), śląskim – 32 679 (0,69% mieszkańców województwa), warmińsko-mazurskim – 17 096 (1,20% mieszkańców województwa), dolnośląskim – 8429 (0,29% mieszkańców województwa), zachodnio-pomorskim – 5956 (0,35% mieszkańców województwa), małopolskim – 5734 (0,18% mieszkańców województwa) i pomorskim – 5560 (0,26% mieszkańców województwa)³.

Mniejszości narodowe bez wątpienia w sposób jednoznaczny sytuują się jako jeden z elementów (podmiotów) systemu zarówno politycznego, jak i partyjnego. Uczestniczą one w rywalizacji politycznej zarówno na szczeblu centralnym, jak i lokalnym, jednak bez większych sukcesów na tym pierwszym poziomie (tu jedynie mniejszości niemieckiej udało się utworzyć, malejącą z czasem, reprezentację w parlamencie). Różnią się one znacznie między sobą, w różnym stopniu i w różnych formach uczestniczą w życiu publicznym, zwłaszcza politycznym. Działają głównie jako organizacje społeczno-kulturalne, chociaż jednej z nich udało się stworzyć, na krótko i bez większych sukcesów, partię polityczną. Działalność niektórych można określić jako *quasi*-partyjną (protopartia), gdyż pomimo podobieństw w sposobie działania nie wykazują one jednak cech organizacyjnych partii politycznej. Istnienie mniejszości narodowych jest charakterystyczne dla obszaru pogranicza.

Mniejszość niemiecka w województwie opolskim

Zamieszkujące w Polsce mniejszości narodowe aktywizują się na szczeblu lokalnym, bądź aktywizowały intensywnie w przeszłości, odnosząc sukcesy zwłaszcza na poziomie gminy oraz w mniejszych i średnich miastach, gdzie wielu przedstawicieli kandyduje z powodzeniem na stanowisko burmistrza. W powiatach nie są one aż tak spektakularne, a jeszcze mniej na poziomie województwa. Najlepszym przykładem dla zilustrowania uczestnictwa mniejszości narodowych w polityce lokalnej jest działalność mniejszości niemieckiej.

2 Raport z wyników Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań 2011.

3 II Raport dla Sekretarza Generalnego Rady Europy z realizacji przez Rzeczpospolitą Polską postanowień Konwencji Ramowej Rady Europy o ochronie mniejszości narodowych.

Stanowi ona najliczniejszą mniejszościową grupę narodową we współczesnej Polsce, a jej historia liczy kilka stuleci. Podczas przeprowadzonego w 2002 r. Narodowego Spisu Powszechnego Ludności i Mieszkań narodowość niemiecką zadeklarowało 147 094 obywatele polskich, najwięcej w województwie opolskim – 104 399⁴. Z kolei spis z roku 2011 ujawnił, że Niemców zamieszkujących w Polsce jest 126 tys⁵. Przy tym aż 58 tys. łączy tę narodowość z polską.

Województwo opolskie, jako wielokulturowy region pogranicza, obejmuje 11 powiatów i miasto Opole na prawach powiatu. Jego powierzchnia wynosi 9411,87 km², co czyni je najmniejszym ze wszystkich w Polsce. Usytuowane jest na południu Polski, pomiędzy województwami dolnośląskim a śląskim. Sąsiaduje z Republiką Czeską oraz z województwami łódzkim i wielkopolskim (Ganowicz 2014). Według danych z 2002 r., na terenie 27 gmin województwa opolskiego i jednej gminy województwa śląskiego przedstawiciele mniejszości niemieckiej stanowili ponad 20% mieszkańców. Największe ich skupiska według raportów sprzed dekady znajdują się w centralnych i wschodnich powiatach województwa opolskiego: strzeleckim (20,62% mieszkańców powiatu), opolskim (19,82%), krapkowickim (18,38%), oleskim (16,82%), prudnickim (14,93%), kędzierzyńsko-kozielskim (13,15%), kluczborskim (9,75%) i opolskim-miejskim (2,46%), a także w zachodnich powiatach województwa śląskiego: raciborskim (7,24%), gliwickim (4,25%) i lublinieckim (3,10%).

Obywatele polscy należący do mniejszości niemieckiej w województwie opolskim w 22 gminach używają języka niemieckiego jako pomocniczego, zaś w 28 gminach (także w sąsiadującym z opolskim województwie śląskim) 335 miastach, wsiach lub ich częściach dodatkowo używane są nazwy miejscowości w języku niemieckim⁶.

Polityczna aktywność przedstawicieli mniejszości niemieckiej na Opolszczyźnie

Mniejszość niemiecka uaktywniła się w drugiej połowie lat osiemdziesiątych właśnie na Śląsku Opolskim. W roku 1988 założono pierwsze Koła Przyjaźni Niemieckiej (Deutscher Freundschaftskreis – DFK) i rozpoczęto

4 W województwie śląskim – 30 531, dolnośląskim – 1792, warmińsko-mazurskim – 4311, pomorskim – 2016, zachodniopomorskim – 1014, wielkopolskim – 820, kujawsko-pomorskim – 636, lubuskim – 513, mazowieckim – 351, łódzkim – 263196.

5 Spis wykazał, że Niemców ubyło niemal o jedną trzecią, ale i tak jest to mniejszość rządu ponad 100 tys., choć 3/4 z tej liczby to deklaracje podwójne, polsko/śląsko-niemieckie.

6 Rejestr gmin, na których obszarze są używane nazwy w języku mniejszości, Mniejszości Narodowe i Etniczne. Ministerstwo Spraw Wewnętrznych i Administracji.

akcję zbierania podpisów na liście osób narodowości niemieckiej, by zmanifestować jej obecność i w związku z tym podjąć działania zmierzające do oficjalnej rejestracji towarzystwa.

Historia organizacji mniejszości niemieckiej wskazuje jednak, że najistotniejszą rolę odgrywało i nadal odgrywa Towarzystwo Społeczno-Kulturalne Niemców na Śląsku Opolskim (TSKN), którego działalność najlepiej ilustruje aktywność polityczną tej mniejszości narodowej w Polsce. Głównym deklarowanym celem organizacji mniejszości niemieckiej są działania na rzecz utrwalania i rozwoju niemieckiej tożsamości narodowej. Wiele z organizacji wskazuje w swoich programach także na ogromne znaczenie wartości związanych z ich regionem, jako miejscem styku wielu kultur i narodowości.

Jak sama nazwa wskazuje, działalność mniejszości niemieckiej koncentruje się na sferze społeczno-kulturalnej. Na stronie internetowej TSKN wyraźnie wskazuje, że jego inicjatywy mają charakter kulturalno-oświatowy i społeczno-polityczny⁷. Wśród tych pierwszych wymienia się *Bajkowe Noce*, Konkurs wiedzy o mniejszości niemieckiej, niemieckojęzyczne szkoły piłkarskie, kursy sobotnie dla dzieci, kursy języka niemieckiego dla dorosłych, wojewódzkie konkursy języka niemieckiego, konkurs recytatorski w języku niemieckim *Młdzież recytuje poezję*, oraz projekty dwujęzyczne gminy i dwujęzyczne szkolnictwo⁸. Wszystkie one mają na celu pielęgnowanie języka, tradycji i innych elementów kultury tak ważnych dla tożsamości członków mniejszości narodowej. W inicjatywy te włączają się także osoby spoza mniejszości, co konsoliduje społeczności na poziomie lokalnym w województwie.

Przykładowe projekty kulturalne to: Konkurs Piosenki Niemieckojęzycznej *Superstar*, Ogólnopolski Konkurs Literacki *W sercu języka* oraz Dni Kultury Niemieckiej na Śląsku Opolskim⁹.

Działalność społeczna skupia się zaś przede wszystkim na pomocy starszym członkom społeczności. Działają tu animatorzy osób starszych¹⁰ oferujący wsparcie pozycji seniorów na rynku pracy i Klaster senioralny, którego zadaniem jest „wypracowanie innowacyjnych rozwiązań służących stworzeniu kompleksowej

7 <http://skgd.pl/> (data dostępu: 12.11.2016).

8 <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/dzialalnosc-oswiatowa-tskn/> (data dostępu: 12.11.2016).

9 <http://skgd.pl/dzialalnosc-kulturalno-oswiatowa/projekty-kulturalne-tskn/> (data dostępu: 12.11.2016).

10 <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoeczna/aktywnosc-spoeczna/animatorzy-osob-starszych/> (data dostępu: 12.11.2016).

oferty usług zdrowotnych, opiekuńczych i osobistych dla osób starszych – zarówno mieszkańców województwa opolskiego, jak i osób przyjezdnych¹¹.

Jako zorganizowana siła polityczna mniejszość niemiecka zaznaczyła swoją obecność w lutym 1990 r. w trakcie uzupełniających wyborów do Senatu w województwie opolskim na wakant powstały po śmierci Edmunda Jana Osmańczyka. Zgłoszono swojego, wówczas niezależnego kandydata, Henryka Krolla. Odtąd mniejszość z tego regionu wiezie prym wśród organizacji mniejszości niemieckiej w Polsce i jako modelowa może być rozpatrywana w odniesieniu do rywalizacji politycznej tak na szczeblu centralnym, jak i lokalnym.

Działając z ramienia TSKN, jako Komitet Wyborczy Mniejszość Niemiecka, organizacja ta stała się znaczącą siłą polityczną na szczeblach samorządów gminnych i powiatowych. Od 1990 r. współrzędzi oraz często samodzielnie sprawuje władzę w gminach czy powiatach. Ponadto, jest jedynym lokalnym komitetem wyborczym, który jest reprezentowany w samorządzie wojewódzkim. Jej pozycja umacniała się z wyborów na wybory.

Najbardziej spektakularne sukcesy mniejszość niemiecka odnosiła na początku okresu transformacji ustrojowej. W wyborach samorządowych w maju 1990 r. na 1440 mandatów w województwie opolskim 380 uzyskali przedstawiciele mniejszości niemieckiej, reprezentowani w 35 gminach województwa (na 61 ogółem), zaś w 26 z nich mieli bezwzględną większość. Społeczność ta była wówczas silnie reprezentowana w wojewódzkim sejmiku samorządowym (22 przedstawiciele na 76), a w 16 miastach lub gminach Opolszczyzny funkcję wójtów lub burmistrzów sprawował przedstawiciel mniejszości niemieckiej (Berlińska 1991).

W 1998 r. w radach gmin w województwie opolskim zasiadło 422 przedstawiciele mniejszości niemieckiej. Słabiej zaktywizowane były jedynie powiaty głubczycki, nyski oraz namysłowski (Ganowicz 2014: 205). Właściwie niemal wszędzie mniejszość niemiecka zyskiwała więcej niż połowę mandatów. Niejednokrotnie (Biała, Chrzastowice, Olesno, Walce) przewaga ta była miążdżąca (ibidem). Po wyborach do Sejmiku Wojewódzkiego we władzach zasiadło 2 przedstawiciele, zaś w Klubie Mniejszości Niemieckiej znalazło się 13 radnych.

W następnych latach, choć aktywność polityczna przedstawiciele mniejszości niemieckiej pozostawała mniej więcej tak samo intensywna, nie udało się powtórzyć sukcesów, jakie były jej udziałem w poprzednich wyborach.

11 <http://skgd.pl/dzialalnosc-polityczno-spoleczna/aktywnosc-spoleczna/klastersenioralny/> (data dostępu: 12.11.2016).

Wciąż duża jest liczba mandatów uzyskiwanych w wyborach do rad gmin. Jednak obserwuje się pewną tendencję malejącą w latach 2002-2010 (gdy liczba mandatów kształtowała się odpowiednio: 310, 275, 274) i nieco większą w 2014, bowiem spadła ona do 248. Bardziej zauważalne zmiany są w rozkładzie gmin uzyskujących mandaty. W niektórych z nich mniejszość niemiecka nie wystawiła kandydatów w ogóle (Ganowicz 2014).

Podobna w sumie tendencja zauważalna jest w wyborach do organów wykonawczych gmin. W wyborach w latach 2006 i 2010 obsadzono stanowiska wójtów w ponad 20 gminach (22 w 2006 i 23 w 2010). W ostatnich wyborach jedynie w 19. Tym niemniej jest to dość duży sukces i w sumie niejednokrotnie rozstrzygnięcia na korzyść kandydatów mniejszości niemieckiej zapadają już w pierwszej turze. Jednak małe są sukcesy w wyborach na prezydenta miasta.

W powiatach sukcesy mniejszości niemieckiej nieco bledną. W 2010 roku liczba radnych wynosiła 49, natomiast obecnie ubyło 5. Mniejszość niemiecką reprezentuje 4 starostów.

Względnie stabilna jest pozycja przedstawicieli mniejszości we władzach województwa. Mimo iż od 1990 r, gdy radnych było 22, liczba ta spadła 3-krotnie, jednak zawsze mniejszość niemiecka uczestniczy w sprawowaniu władzy jako partner koalicyjny (Ganowicz 2014).

Wydaje się, że spadek aktywności politycznej TSKN związany jest głównie z czynnikami demograficznymi dotyczącymi mniejszości w regionie. Społeczność ta się starzeje, a młodsze pokolenia korzystają ze swobody przemieszczania się i emigrują bądź nie wykazują zainteresowania działalnością społeczno-polityczną. Ponadto, jak się wydaje, brak zagrożeń dla wartości uznawanych przez mniejszość niemiecką za szczególnie istotne także nie pozostaje bez znaczenia dla aktywizacji politycznej grupy.

Na przestrzeni 26 lat w działalności TSKN wyodrębnić można różne etapy udziału w rywalizacji politycznej i odmienne cele przyświecające jej aktywności politycznej. Zapewne najistotniejszą cezurą był rok 2005, gdy uchwalono ustawę o mniejszościach narodowych i etnicznych. Zanim to nastąpiło, wysiłki mniejszości niemieckiej koncentrowały się na zagwarantowaniu praw mniejszościom w ogóle, stąd też jej udział w wyborach do parlamentu (można go uznać za pewien sukces, jeśli porównać z rezultatami innych mniejszości narodowych). Cele mniejszości niemieckiej ewoluowały, od spraw kluczowych jedynie dla jej członków do zagadnień istotnych dla rozwoju regionu lub *małych ojczyzn*.

Niebagatelna była jej rola na samym początku przeobrażeń ustrojowych, gdy na nowo regulowano sąsiedzkie stosunki ze zjednoczonymi Niemcami, zwłaszcza w odniesieniu do granicy polsko-niemieckiej i relacji obu narodów, jak i mniejszości po obu stronach granicy¹².

W nowych warunkach mniejszość niemiecka, z sukcesem uczestnicząca w wyborach, inwestowała też niebagatelne sumy pieniędzy w infrastrukturę lokalną na wszystkich poziomach. Dzięki kontaktom zagranicznym umacniano współpracę trans- i zagraniczną jeszcze przed akcesją do Unii Europejskiej, co pozwala postrzegać mniejszość niemiecką jako swoisty pomost pomiędzy Polska a Europą. Województwo opolskie bez wątpienia należało do tych, które rzeczywiście „dołączyło do UE” dużo wcześniej niż jakiegokolwiek inne.

Wreszcie, przy względnie stabilnej już sytuacji mniejszości narodowych w Polsce, praktycznie od 2002 r. mniejszość niemiecka współtworzyła region, umacniając własną kulturę w warunkach pełnej asymilacji, wzbogaca jednocześnie lokalną egzystencję osób narodowości polskiej.

Istnienie mniejszości niemieckiej w województwie opolskim przesądza zatem o specyfice regionu. Owo pogranicze społeczno-polityczne należy uznać za wyjątkowy fenomen. Pomimo zapewnienia wszelkich praw członkom mniejszościowej grupy, możliwości używania własnego języka, tradycyjnych niemieckich nazw miejsc zamieszkania, kultywowania i rozwoju tradycji, obywatele pochodzenia niemieckiego nadal są aktywni politycznie, działając nie tylko w imieniu własnym, ale całej społeczności lokalnej (powiatowej czy regionalnej).

Podsumowanie

Jak się wydaje, wspomniana wcześniej asymilacja społeczna mniejszości i brak przeszkód w zaspokajaniu ich szczególnych potrzeb osłabia nieco ich polityczną aktywność. Liczba mandatów uzyskiwanych przez przedstawicieli mniejszości niemieckiej spada z roku na rok, co jest m.in. następstwem zmian w strukturze demograficznej wsi, gdzie elektorat starzeje się i szybko go ubywa. Zmiany zauważalne są właśnie tutaj wyraźniej, ponieważ to poziom gminny był, i pomimo następujących przeobrażeń, wciąż jest tym, na którym mniejszość niemiecka odnotowuje zdecydowane sukcesy.

12 Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o potwierdzeniu istniejącej między nimi granicy, podpisany w Warszawie dnia 14 listopada 1990 r. (Dz. U. z 1992 r. Nr 14, poz. 54); Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Federalną Niemiec o dobrym sąsiedztwie i przyjaznej współpracy z 17.06.1991 r., Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1992 r., nr 14, poz. 56. (Kuźniar 2011: 166-168).

Na poziomie powiatu, gdzie koncentracja tożsamości nie jest tak wysoka jak w gminie, sukcesy są mniej spektakularne jeśli chodzi o organy stanowiące, natomiast w wielu przypadkach przedstawicielom mniejszości niemieckiej udaje się uzyskać bądź utrzymać fotel wójta, albo burmistrza/prezydenta miasta. Niemniej, tu również obserwuje się malejące poparcie dla kandydatów startujących z ramienia TSKN. Na poziomie regionalnym wykazuje się natomiast pewną stabilność i można tu mówić o relewantności pozycji Towarzystwa (Ganowicz 2006a). Wchodzi ono w koalicje z różnymi partiami politycznymi, o ile pozwala to na realizację ich mniejszościowych celów. Poszczególne szczeble podziału terytorialnego i władzy samorządowej, wyznaczają jednocześnie granice w tożsamości mniejszości niemieckiej na Śląsku Opolskim, co uwidacznia się w reprezentacji grupy społecznej.

Wydaje się, że najważniejszym problemem są zmiany, a raczej ich uchwycenie, dotyczące jednoznacznej identyfikacji tożsamości mniejszości niemieckiej. Może wydawać się, że wartości kulturalne TSKN zostają przekształcone w wartości polityczne, że działalność społeczno-kulturalna stała się zbyt upolityczniona. Z drugiej strony, malejące sukcesy można interpretować jako brak odpowiednio silnej politycznej tożsamości organizacji (bowiem wciąż jest to jedynie organizacja społeczna, nie partia polityczna). Ów brak jednoznacznej orientacji, albo chociaż balansu pomiędzy tymi rodzajami działalności, może być jedną z przyczyn słabszych wyników jej przedstawicieli w rywalizacji politycznej.

Aktywność mniejszości niemieckiej na przestrzeni lat podlegała znaczącym przeobrażeniom. Programy ewoluowały od hasłowych, propagandowych do konkretnych i merytorycznych; od związanych z mniejszością do uwzględniających całą wspólnotę samorządową. Zatem nie zamyka się ona, nie izoluje, nie ogranicza jedynie do obywateli polskich niemieckiego pochodzenia. Potwierdza to fakt, iż głosują na nią także osoby spoza jej kręgu, zainteresowane po prostu dobrym rządzeniem, sprawnym zarządzaniem, rozwojem lokalnym. Zatem, niezależnie od przyczyn, dla których zachodzą zmiany w udziale mniejszości niemieckiej w polityce lokalnej województwa opolskiego, mniejszość niemiecka w regionie zdecydowanie pozostaje integralnym elementem społeczności, znacząco kształtuje jego oblicze czyniąc go niezwykle interesującym dla przedstawicieli wielu dziedzin nauki.

Bibliografia

- Babiński, G. (1994). Pogranicza etniczne, pogranicze kulturowe, peryferia. Szkic wstępny problematyki. *Pograniczne Studia Społeczne*, t. IV.
- Berlińska, D. (1991). Procesy demokratyzacyjne w Polsce a mniejszość niemiecka na Śląsku Opolskim. *Przegląd Zachodni*, nr 2.
- Chlebowczyk, J. (1975). *Procesy narodowościowe we wschodniej Europie środkowej*. Warszawa: PWN.
- Drażkiewicz, J. (1982). *Interesy a struktura społeczna*. Warszawa.
- Ganowicz, E. (2006a). Rola mniejszości niemieckiej w samorządzie lokalnym w województwie opolskim. W: E. Nycz (red.), *Problemy mieszkańców. Dylematy władzy. W poszukiwaniu lokalnego partnerstwa*. Opole.
- Ganowicz, E. (2006b). Zasada pozytywnej dyskryminacji. Instytucjonalizacja mniejszości niemieckiej w Polsce. W: L. Rubisz (red.), *Idee – instytucje – demokracja. Instytucjonalizacja polskiej transformacji ustrojowej*. Toruń: Wyd. Adam Marszałek.
- Ganowicz, E. (2014). *Rywalizacja polityczna mniejszości narodowych w wyborach samorządowych w Polsce po roku 1989*. Opole: Wyd. UO.
- Katana, M. (2013). Wielka Brytania jako region pogranicza. Tożsamości i artykulacja interesów politycznych. *Pogranicze. Polish Borderlands Studies*, t. 1, nr 1.
- Krasnowolski, A. (2012). Subsydiarność w prawie i w praktyce samorządowej. Opracowania Tematyczne Nr 609. Warszawa: Kancelaria Senatu.
- Kuźniar, R. (red.). (2011). *Krzysztof Skubiszewski - dyplomata i mąż stanu*. Warszawa: PISM.
- Markowski, T. (1999). *Zarządzanie rozwojem miast*. Warszawa.
- Masik, G. (2010). Typy polityki lokalnej. Przykład strefy suburbanizacji aglomeracji trójmiasta. *Studia Regionalne i Lokalne*, Nr 1(39).
- Sikora, J.(2001). Lokalne układy społeczne. W: S. Wykrętowicz (red.), *Samorząd w Polsce. Istota, formy, zadania*. Poznań.
- Suwaj, P.J., Suwaj J.P. (2009). *Konflikt interesów w administracji publicznej*. Warszawa.

The political activity of the German Minority in the Opolskie Voivodeship

Abstract:

In this article, the German minority, and in fact activity of The German Minority Socio-Cultural Society in the Opole Silesia has been presented as a model. Although it is not a political party, it acts as the organization of this type. Within this border region, its representatives are quite successful in political competition - especially in areas where the concentration of the identity and interests is the most noticeable (due to strength and intensity) and therefore the most significant - at the local level.

Keywords:

German minority, Opole Voivodeship, local politics, borderland